RAD MONITOR

ΜΟΡΦΕΣ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΟΥ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΟΔΗΓΗΣΟΥΝ ΣΤΗ ΒΙΑ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η ΠΕΡΙΠΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Ντία Αναγνώστου και Δημήτρης Σκλεπάρης

Φεβρουάριος 2017

ΕΛΙΑΜΕΠ
ELIAMEP
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ & ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
HELLENIC FOUNDATION FOR EUROPEAN & FOREIGN POLICY
EUROPEAN COMMISSION

Κείμενο Πολιτικής

Τα τελευταία 20 χρόνια, το φαινόμενο της ριζοσπαστικοποίησης απασχολεί έντονα τα ευρωπαϊκά κράτη και τις ΗΠΑ, κυρίως σε σχέση με τη θρησκευτικά υποκινούμενη τρομοκρατία και το Ισλάμ. Ωστόσο, οι μορφές που παίρνει η ριζοσπαστικοποίηση, εκτείνονται πέρα από τον εξτρεμισμό που δηλώνει τυφλή πίστη και αφοσίωση σε κάποια θρησκεία. Η ριζοσπαστικοποίηση εκδηλώνεται μέσα από την προσχώρηση και τη συμμετοχή ατόμων και ομάδων σε ποικίλλες οργανώσεις που πρεσβεύουν διάφορες θεωρίες και εξτρεμιστικές πολιτικές απόψεις. Στην περίπτωση της Ελλάδας, το φαινόμενο της ριζοσπαστικοποίησης παρατηρείται καθ' όλη την περίοδο της μεταπολίτευσης. Οι συνέπειές του – ο μεγάλος αριθμός τρομοκρατικών επιθέσεων και γενικότερα των περιστατικών και της χρήσης βίας και επιθετικής συμπεριφοράς ως έκφραση πολιτικής διαμαρτυρίας – τόσο από την άκρα αριστερά όσο και από την άκρα αριστερά είναι από τις πιο επίμονες στην Ευρώπη. Έχουν ενταθεί από το 2010 και μετά μέσα σε συνθήκες κοινωνικής, οικονομικής αλλά και πολιτικής κρίσης την οποία αντιμετωπίζει η χώρα. Ταυτόχρονα, τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα βρίσκεται ενώπιον της αυξημένης, κυρίως παρασκηνιακά, δραστηριότητας μουσουλμάνων μαχητών διεθνούς προέλευσης.

1. Μορφές ριζοσπαστικοποίησης και πολιτικής βίας στην Ελλάδα

Η ένταση και η φύση της πολιτικής βίας στην Ελλάδα, καθώς και οι μορφές που αυτή παίρνει, έχουν εξελιχθεί με την πάροδο του χρόνου. Τα επίπεδα της πολιτικής βίας που προέρχεται από ομάδες της άκρας αριστεράς έχουν παραμείνει υψηλά στην Ελλάδα. Μάλιστα αυξήθηκαν από τη δεκαετία του 1970 μέχρι το 2000, όπως δείχνουν τα στοιχεία για τον αριθμό των επιθέσεων από την Παγκόσμια Βάση Δεδομένων για την Τρομοκρατία (Global Terrorism Database – GTD). Η GTD καταγράφει 1169 βίαια περιστατικά προερχόμενα από την άκρα αριστερά μεταξύ Φεβρουαρίου 1973 και Δεκεμβρίου 2014 στην Ελλάδα. Ο αριθμός των περιστατικών έχει αυξηθεί σε συγκεκριμένα έτη και χρονικές περιόδους, όπως το 1977-78, το 1989-90 και σε μικρότερο βαθμό μεταξύ 1989-99, ενώ το 2008 γνώρισε την κορύφωσή τους.[1]

Ο εξτρεμισμός και η βία από την άκρα δεξιά επίσης αυξήθηκαν ραγδαία από το 2010 και μετά τόσο σε τοπικό όσο και σε εθνικό επίπεδο, ενώ πριν το 2010 ήταν λιγότερο ορατά και ενδεχομένως πιο περιορισμένα. Η GTD, ωστόσο, καθώς και οι εκθέσεις της EUROPOL για την τρομοκρατία (EUROPOL Terrorism Reports), δεν καταγράφουν τις επιθέσεις που προέρχονται από ακροδεξιές ομάδες, κυρίως εξαιτίας του γεγονότος ότι το ίδιο το ελληνικό κράτος δεν κατέγραφε τα εν λόγω περιστατικά πριν από το 2012. Κομβική σε αυτή τη διαδικασία της αυξανόμενης ακροδεξιάς ριζοσπαστικοποίησης και βίας υπήρξε η άνοδος του πολιτικού κόμματος της Χρυσής Αυγής (ΧΑ). Η ΧΑ διαδραμάτισε κομβικό ρόλο τόσο στη συγκέντρωση και στην έκφραση της διαδεδομένης -αλλά επί μακρόν λανθάνουσας- εξτρεμιστικής στάσης απέναντι στους μετανάστες, όσο και στη διάδοσή της στο πλαίσιο ενός ρατσιστικού εθνικισμού που βασίζεται στις εθνικοσοσιαλιστικές ιδέες. Παρόλο που το πολιτικό κόμμα της ΧΑ δεν υιοθετεί επίσημα ούτε παραδέχεται ότι χρησιμοποιεί ένοπλες

[1] Βλ. Παγκόσμια Βάση Δεδομένων για την Τρομοκρατία, Global Terrorism Database, data on Greece, διατίθεται στη διεύθυνση: http://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?expanded=no&casualties_type=&casualties_max=&success=yes&country=78&ob=GTDID&od=desc&page=1&count=20.

μεθόδους, τα τοπικά παραρτήματά της και οι επιμέρους επίσημες και ανεπίσημες ομάδες της το έχουν κάνει. Η συμμετοχή τους σε περιστατικά ρατσιστικής (και σε άλλα είδη) βίας πραγματοποιείται εις γνώσιν της ηγεσίας του κόμματος, ακόμη και με τη συμμετοχή των ίδιων των βουλευτών του κόμματος.

Η νεολαία είναι περισσότερο επιρρεπής στον εξτρεμισμό και τη ριζοσπαστικοποίηση στην άκρα Δεξιά (το ίδιο ισχύει και στην άκρα Αριστερά). Στην περίπτωση της άκρας Δεξιάς, συχνά πρόκειται για νέους από τα κατώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, και από τις περιοχές που έχουν πληγεί περισσότερο από την οικονομική κρίση. Οι βασικοί χώροι όπου λαμβάνουν χώρα οι διαδικασίες της ακροδεξιάς ριζοσπαστικοποίησης είναι τα σχολεία, οι γειτονιές (κυρίως στις περιοχές της Αθήνας όπου η ΧΑ είναι ισχυρή και κυρίαρχη), οι επιτροπές κατοίκων, και οι κομματικές δομές της ΧΑ. Μεγάλη μερίδα των υποστηρικτών της ΧΑ είτε αποδέχονται είτε ανέχονται ως νομιμοποιημένη ή απαραίτητη τη βία που εκδηλώνεται από τις ομάδες που συνδέονται με το κόμμα, όπως δείχνουν τα σταθερά υψηλά επίπεδα εκλογικής υποστήριξης της ΧΑ, ακόμη και αφότου ασκήθηκαν ποινικές διώξεις στην ηγεσία του κόμματος για σύσταση εγκληματικής οργάνωσης.

Τα τελευταία χρόνια, η Ελλάδα βρίσκεται επίσης ενώπιον της αυξημένης, κυρίως παρασκηνιακά, δραστηριότητας μουσουλμάνων τρομοκρατών διεθνούς προέλευσης. Μέχρι στιγμής, η δραστηριότητα αυτή έχει περιοριστεί σε υλικοτεχνικό επίπεδο, καθώς και στο επίπεδο της στρατολόγησης και της υποστήριξης. Οι ελληνικές αρχές, ωστόσο, δηλώνουν ότι βρίσκονται ήδη «σε κατάσταση αυξημένης επαγρύπνησης», καθώς η Ελλάδα βρίσκεται στο σταυροδρόμι που επιτρέπει στους τζιχαντιστές να μετακινούνται από και προς τη Συρία. Ο μεγάλος όγκος νεαρών παράτυπων μεταναστών από τις μουσουλμανικές χώρες, η παρουσία των οποίων δεν είναι καταγεγραμμένη στα επίσημα στοιχεία, σε συνδυασμό με τις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης και την έλλειψη επίσημων και ελεγχόμενων τόπων λατρείας, δημιουργούν πρόσφορο έδαφος για την ισλαμιστική ριζοσπαστικοποίηση.

Τέλος, τα τελευταία 5-10 χρόνια, τα περιστατικά βίας που σχετίζονται με τον αθλητισμό (χουλιγκανισμός) σημειώνουν αξιοσημείωτη αύξηση. Πολλοί νέοι άνθρωποι επιλέγουν να εκτονώσουν την επιθετικότητα και τα συναισθήματα αγανάκτησής τους στους χώρους άθλησης, τους οποίους θεωρούν ιδανικό πεδίο έκφρασης αυτών των συναισθημάτων. Επιπλέον, οι ιδεολογίες της άκρας δεξιάς και του αναρχισμού, καθώς και το οργανωμένο έγκλημα, έχουν εμφανώς εισχωρήσει στους χώρους άθλησης. Έχει δημιουργηθεί έτσι ένα «σύστημα συγκοινωνούντων δοχείων» ανάμεσα στους οργανωμένους και σκληροπυρηνικούς συνδέσμους φιλάθλων και στον εξτρεμισμό. Ο χουλιγκανισμός, ο οποίος προέκυψε μετά το τέλος της δικτατορίας το 1974, έχει αναδειχθεί τα τελευταία χρόνια ως μία τάση της νεολαίας στην προσπάθειά της να αποδράσει από την πραγματικότητα. Έχει γίνει ανεκτός – σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα υποδαυλίζεται – είτε άμεσα είτε έμμεσα, από τα διοικητικά συμβούλια των αθλητικών συλλόγων και των αθλητικών ομοσπονδιών. Αυτό δείχνει και τις αδυναμίες της αυτορρύθμισης του θεσμικού πλαισίου (αυτοδιοίκητο) που διέπει τον χώρο του αθλητισμού (κυρίως το ποδόσφαιρο και δευτερευόντως το μπάσκετ) στην Ελλάδα.

2. *Το ερευνητικό πρόγραμμα RAD MONITOR*

Το πρόγραμμα RAD MONITOR μελέτησε το φαινόμενο της ριζοσπαστικοποίησης στις χώρες της Κεντρικής, της Ανατολικής και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, μεταξύ αυτών και στην Ελλάδα. Η άνοδος «νέων» και η επιβίωση ή αναζωπύρωση «παλαιών» μορφών ριζοσπαστισμού αποτελεί ένα θέμα αυξανόμενης σημασίας για τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής. Ωστόσο δεν υπάρχει επαρκής κατανόηση των αιτιών και των παραγόντων κινδύνου, οι οποίοι οδηγούν άτομα και ομάδες να υιοθετήσουν εξτρεμιστικές απόψεις που οδηγούν στην επιθετικότητα και στη βία. Κατά τον σχεδιασμό των κατάλληλων στρατηγικών για τη διαχείριση των παραγόντων που συμβάλλουν στον εξτρεμισμό και στη βίαιη ριζοσπαστικοποίηση, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής και οι κρατικές υπηρεσίες βρίσκονται αντιμέτωποι με σημαντικές προκλήσεις. Υπάρχει σαφής ανάγκη για τεκμηριωμένη παραγωγή γνώσης σχετικά με το συγκεκριμένο ζήτημα ως μια στέρεη βάση για τη διαμόρφωση των κατάλληλων και αποτελεσματικών πολιτικών και μεθόδων τόσο για την πρόληψη όσο και για την αντιμετώπιση της ριζοσπαστικοποίησης. Υπάρχει ένας διαρκής πολιτικός διάλογος σχετικά με την αντιμετώπιση των διάφορων μορφών ριζοσπαστικοποίησης σε πολλά κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), ενόψει και των πρόσφατων απειλών από θρησκευτικά υποκινούμενη τρομοκρατία που επικαλείται πίστη στο Ισλάμ.

Στα πλαίσια του προγράμματος RAD MONITOR, η ελληνική περίπτωση μελέτης διερεύνησε και παρουσίασε τα βασικά χαρακτηριστικά και το ρεπερτόριο δράσεων των τεσσάρων διαφορετικών μορφών ριζοσπαστικοποίησης: αυτή που σχετίζεται με την άκρα Αριστερά και η συνέχειά της στον ευρύτερο αντιεξουσιαστικό χώρο, αυτή που σχετίζεται με την άκρα Δεξιά και συνδέεται στενά με την άνοδο της Χρυσής Αυγής (ΧΑ), τη θρησκευτικά υποκινούμενη ριζοσπαστικοποίηση που σχετίζεται με το Ισλάμ, και τον λεγόμενο «χουλιγκανισμό» και τη βία στο χώρο του αθλητισμού και κυρίως του ποδοσφαίρου. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πρόκειται για τελείως διαφορετικά φαινόμενα, τα οποία θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς γιατί τα μελετάμε παράλληλα. Δεν θεωρούμε για κανένα λόγο ότι μπορούμε να εξομοιώσουμε αυτές τις τέσσερις μορφές, οι οποίες είναι τελείως διαφορετικές μεταξύ τους. Ούτε πιστεύουμε ότι κάποιες από αυτές αλληλοτροφοδοτούν η μία την άλλη.

Η έκθεση που εκπονήσαμε για την περίπτωση της Ελλάδας πρώτον, εξετάζει το νομικό, θεσμικό και πολιτικό πλαίσιο και τους μηχανισμούς για την αντιμετώπιση και την πρόληψη της ριζοσπαστικοποίησης που μπορεί να οδηγήσει σε βίαιες δράσεις και πράξεις. Κάνει μία επισκόπηση των τεσσάρων τάσεων ριζοσπαστισμού, τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν (αναφορικά με τις απειλές και τον εντοπισμό των ευάλωτων ομάδων, τους τρόπους με τους οποίους αυτές εκδηλώνονται, καθώς και την αντιμετώπισή τους σε θεσμικό επίπεδο). Περιγράφει τα βασικά χαρακτηριστικά τους, τις ιδέες και την ιδεολογία τους, τις οργανωτικές δομές και τους δρώντες, καθώς και τα κίνητρα και τις αιτίες που οδηγούν στη ριζοσπαστικοποίηση σε καθεμιά από τις τέσσερις υπό εξέταση μορφές. Η μελέτη μας επιχειρεί να ρίξει φως στις ενδείξεις και στους παράγοντες κινδύνου, συμβάλλοντας στο γνωστικό υπόβαθρο για τον σχεδιασμό και την πιλοτική εφαρμογή ενός εργαλείου παρακολούθησης της ριζοσπαστικοποίησης.

Ο δεύτερος στόχος του προγράμματος RAD MONITOR είναι να αναπτύξει ένα εργαλείο για τον εντοπισμό και την παρακολούθηση διαδικασιών ριζοσπαστικοποίησης, το οποίο απευθύνεται στους επαγγελματίες πρώτης γραμμής.

Το Εργαλείο Παρακολούθησης της Ριζοσπαστικοποίησης (Radicalisation Monitoring Tool - RMT), βασίζεται στη διαμόρφωση σειράς δεικτών που φανερώνουν τάσεις και φαινόμενα που ενέχουν τον κίνδυνο της ριζοσπαστικοποίησης. Οι δείκτες αναφέρονται είτε σε συμπεριφορές, είτε σε φαινόμενα που αποτυπώνονται μέσα από τη συλλογή στοιχείων. Σκοπός των δεικτών είναι να λειτουργήσουν ως «καμπανάκι» για τον εντοπισμό ατόμων και ομάδων που είναι επιρρεπή στο κίνδυνο της ριζοσπαστικοποίησης, ή βρίσκονται σε μία διαδικασία στην οποία αποκρυσταλλώνουν τα κίνητρά τους ή οργανώνουν την εμπλοκή τους σε πράξεις βίας.

Η ομάδα του ΕΛΙΑΜΕΠ κλήθηκε να διερευνήσει την καταλληλότητα των δεικτών αυτών για το ελληνικό πλαίσιο. Για το σκοπό αυτό, εκπονήσαμε, πρώτον, μία μελέτη επαλήθευσης (validation study) του Εργαλείου Εκτίμησης Κατάστασης (Situation Assessment Tool, SAT, το ένα σκέλος του προαναφερθέντος RMT), το οποίο εστιάζει στην ακροδεξιά ριζοσπαστικοποίηση στην Ελλάδα. Η μελέτη αυτή είχε τους εξής στόχους: 1) να εκτιμήσει την ικανότητα του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη, του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, και του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας (ΔΚΠΡΒ) να συλλέγουν, να παρέχουν και να αναλύουν δεδομένα σύμφωνα με τις κατηγορίες και τους βασικούς δείκτες που διαμορφώθηκαν στο RMT (παρουσιάζονται στους πίνακες στο Παράρτημα Ι· 2) να εντοπίσει δεδομένα τα οποία ήδη συλλέγονται από τους αρμόδιους φορείς· 3) να εντοπίσει δεδομένα τα οποία δεν συλλέγονται από τους αρμόδιους φορείς· 4) να επεξεργαστεί το αναλυτικό πλαίσιο και στην παροχή συστάσεων για την κατάρτιση μιας περιεκτικής ανάλυσης και έκθεσης σε εθνικό επίπεδο· και 5) να εκπονήσει πιλοτικά μια Έκθεση Εκτίμησης Κατάστασης βασισμένης στα δεδομένα που έχουν συλλεγεί. Τα αποτελέσματα της μελέτης επαλήθευσης για την ακροδεξιά ριζοσπαστικοποίηση παρουσιάζονται συνοπτικά στο δεύτερο μέρος αυτού του κειμένου πολιτικής, μαζί με τις σχετικές προτάσεις πολιτικής.

Στα πλαίσια διερεύνησης των δεικτών συμπεριφοράς που αφορούν τη διάσταση της Ισλαμιστικής ριζοσπαστικοποίησης και της καταλληλότητας αυτών των δεικτών για την Ελλάδα, η ομάδα του ΕΛΙΑΜΕΠ εκπόνησε μια δεύτερη μελέτη επικύρωσης του Εργαλείου Παρακολούθησης της Ριζοσπαστικοποίησης (RMT). Αυτή είχε τους εξής στόχους: 1) να εξετάσει ποιοι από τους δείκτες, συμπεριφορές και συντελεστές κινδύνου μπορούν να αναλυθούν και να μετρηθούν βάσει ποιοτικής αξιολόγησης από τους κοινωνικούς επιστήμονες, τόσο σε μικρο- όσο και σε μεσο-επίπεδο (Παράρτημα ΙΙ), 2) να επαληθεύσει την καταλληλότητα των επιλεγμένων δεικτών και συντελεστών (Παράρτημα ΙΙ) για την περίπτωση της Ελλάδας, και 3) να ολοκληρώσει την ποιοτική αξιολόγηση των δεικτών κινδύνου και των αιτίων της Ισλαμιστικής ριζοσπαστικοποίησης για την περίπτωση της Ελλάδας. Το τελευταίο μέρος αυτού του κειμένου πολιτικής παρουσιάζονται συνοπτικά τα αποτελέσματα μαζί με τις σχετικές προτάσεις πολιτικής.

3. *Ορισμός της ριζοσπαστικοποίησης*

Η παράλληλη διερεύνηση μεταξύ άλλων της ριζοσπαστικοποίησης της άκρας Αριστεράς και της άκρας Δεξιάς ενδέχεται να εκλιφθεί ότι είναι σύμφωνη με τη λεγόμενη «θεωρία των δύο άκρων» που έχει διατυπωθεί. Η «θεωρία» αυτή υποστηρίζει ότι η άκρα Αριστερά και η άκρα Δεξιά πλευρά του πολιτικού φάσματος

ταυτίζονται, καθώς αποτελούν πανομοιότυπα βίαιες εκφράσεις μιας ολοκληρωτικής αντίληψης για τον κόσμο και την κοινωνία, παρόλο που έχουν διαφορετικό πρόσημο, αντικρουόμενες πεποιθήσεις και ιδεολογικές καταβολές. Στο έντονα φορτισμένο ιδεολογικά πολιτικό περιβάλλον της μεταπολίτευσης υπήρξε (και εξακολουθεί να είναι) εξαιρετικά δύσκολη η συζήτηση και ο δημόσιο διάλογος για την πολιτική βία, όταν οι θέσεις που διατυπώνονται αυτόματα χρωματίζονται πολιτικά και κομματικά.

Στα πλαίσια της έρευνας που εκπονήσαμε στο πρόγραμμα RAD MONITOR, δεν είμαστε σύμφωνοι με την «θεωρία των δύο άκρων». Δεν θεωρούμε ότι η άκρα Αριστερά και η άκρα Δεξιά μπορούν να εξομοιωθούν, ούτε πιστεύουμε ότι τροφοδοτούν η μία την άλλη. Κατ' αρχήν τα «άκρα» δεν είναι δύο, είναι περισσότερα. Η προσφυγή στη βία ως μια μορφή κοινωνικής διαμαρτυρίας ή πολιτικής έκφρασης μπορεί να επικαλείται ποικίλλες ιδεολογικές-θρησκευτικές πεποιθήσεις και ηθικές αρχές προκειμένου να αποκτήσει νομιμοποίηση και να κερδίσει κάποια αποδοχή στην κοινή γνώμη. Ωστόσο, αυτό που οι τέσσερις μορφές ριζοσπαστικοποίησης που εξετάσαμε σε αυτό το ερευνητικό πρόγραμμα έχουν από κοινού είναι η ροπή προς τη βία: η χρήση της βίας ως εργαλείο, ως τρόπος έκφρασης, ή ως μέσο εκφοβισμού και πίεσης για την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων.

Υπό την ευρεία έννοια, η ριζοσπαστικοποίηση μπορεί να γίνει κατανοητή ως «η διαδικασία κατά την οποία τα άτομα οδηγούνται στην υιοθέτηση ριζοσπαστικών αντιλήψεων για το κατεστημένο (status quo)».[2] Η ριζοσπαστική στάση χαρακτηρίζεται από την «εντεινόμενη διάθεση για επιδίωξη και υποστήριξη ριζικών αλλαγών στην κοινωνία, οι οποίες είτε έρχονται σε ρήξη είτε απειλούν ευθέως την ισχύουσα τάξη πραγμάτων».[3] Τα άτομα και οι ομάδες που υιοθετούν αυτή τη στάση ασπάζονται «πολωτικούς και απόλυτους ορισμούς για μια δεδομένη κατάσταση [και προκρίνουν] ολοένα και πιο 'ριζοσπαστικούς' στόχους και αντικειμενικές επιδιώξεις».[4] Υπό συγκεκριμένες συνθήκες, η υιοθέτηση ριζοσπαστικών ιδεών μπορεί να μετουσιωθεί σε προθυμία για υποστήριξη ή συμμετοχή σε βίαιες δράσεις. Η ριζοσπαστικοποίηση είναι ένα δυναμικό, πολυεπίπεδο και πολύπλευρο φαινόμενο. Εκδηλώνεται ως αποτέλεσμα, πρώτον της διάδρασης ανάμεσα σε άτομα που είναι ευάλωτα ή επιρρεπή σε ριζοσπαστικές ιδέες, και δεύτερον της ύπαρξης ενός πρόσφορου περιβάλλοντος που μπορεί να δημιουργήσει ευκαιρίες για την οργάνωση και τη συμμετοχή σε ένοπλες ομάδες.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι υπάρχει στενή σχέση ανάμεσα στις ριζοσπαστικές ή εξτρεμιστικές απόψεις και στάσεις από τη μία, και στην ανάληψη βίαιης δράσης από την άλλη, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι τα δύο είναι αλληλένδετα. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι ο λόγος για τη βία, η αποδοχή της ή ακόμη και η εξύμνισή της, δεν σημαίνει ότι απαραίτητα τα άτομα και οι ομάδες που διαμορφώνουν έναν τέτοιο λόγο θα προβούν και σε πράξεις. Μάλιστα ένα από τα πιο κρίσιμα ζητήματα που απασχολούν τους ερευνητές είναι πως ο λόγος για τη βία μετουσιώνεται σε πράξη, και τι είδους συνθήκες – κοινωνικές, πολιτικές, προσωπικές – όταν συντρέχουν, παίζουν ένα καταλυτικό ρόλο στο να κάνει ένα άτομο το πέρασμα από τη σκέψη και το λόγο, στην έμπρακτη χρήση βίας.

---

[2] Jamie Bartlett, J. Birdwell and M. King, *The Edge of Violence* (London: Demos, 2010), σελ. 10.
[3] A. Dalgaard-Nielsen, (2010) "Violent Radicalization in Europe: What We Know and What We Do Not Know", *Studies in Conflict and Terrorism*, 3(9), σελ. 798.
[4] D. Della Porta and G. LaFree, (2012) "Processes of radicalization and de-radicalization", *International Journal of Conflict and Violence*, 6(1), σελ. 6-7.

Συνήθως γίνεται διάκριση ανάμεσα στη ριζοσπαστικοποίηση που οδηγεί σε βία και στη μη βίαιη ριζοσπαστικοποίηση. Άτομα και ομάδες μπορούν να υιοθετούν ριζοσπαστικές και εξτρεμιστικές απόψεις, χωρίς απαραίτητα να χρησιμοποιούν βίαιες τακτικές στη δράση τους. Παράλληλα, η συμμετοχή σε βίαιες δράσεις δεν πηγάζει κατ' ανάγκη από την προσκόλληση σε ριζοσπαστικές πεποιθήσεις, αλλά ενδέχεται να υποκινείται από την προσωπική αφοσίωση του ατόμου ή την πίεση που δέχεται από τους συντρόφους του. Συνεπώς, ένα από τα κύρια ερωτήματα που προκύπτουν είναι: πρώτον γιατί, πότε και πώς τα άτομα και οι ομάδες αποφασίζουν να συστρατευθούν με οργανισμούς που προωθούν ριζοσπαστικές απόψεις· και δεύτερον, γιατί, πότε και πώς μερικά από αυτά τα άτομα (είτε μόνα τους είτε μαζί με άλλους) συμμετέχουν σε βίαιες δράσεις οι οποίες (ενδέχεται να) συμπεριλαμβάνουν υλικές καταστροφές ή απειλές για την ασφάλεια και τη ζωή άλλων ανθρώπων; Οι αιτίες της ριζοσπαστικοποίησης αναζητούνται σε διαφορετικά επίπεδα: στο μικρο-, μέσο- και μακρο-επίπεδο ανάλυσης.

4. Τάσεις και αντιμετώπιση της ριζοσπαστικοποίησης στην άκρα Δεξιά

Η ρατσιστική βία και τα εγκλήματα μίσους έχουν αυξαθεί σταδιακά από το 2010 στην Ελλάδα. Έχουν σημειωθεί σε όλες τις διοικητικές περιφέρειες της Ελλάδας εκτός από μία (Ήπειρος). Ο μεγαλύτερος όγκος τους παρατηρείται στην Αττική και την Κεντρική Μακεδονία – τα μεγαλύτερα, πολυπληθέστερα, και με τη μεγαλύτερη συγκέντρωση μεταναστών – διοικητικά τμήματα της χώρας. Η μεγαλύτερη αύξηση παρατηρήθηκε μεταξύ 2011 και 2012, περίοδο κατά την οποία η διείσδυση ριζοσπαστικών ιδεών και η υποστήριξη εξτρεμιστικών πράξεων άγγιξαν τα υψηλότερα επίπεδά τους μέσα στην ελληνική κοινωνία. Επιπλέον, κατά την ίδια περίοδο το ακροδεξιό εξτρεμιστικό κόμμα, Χρυσή Αυγή, έκανε την είσοδό του στο Ελληνικό Κοινοβούλιο.

Ακόμα, η περίοδος 2011-2012 χαρακτηρίστηκε από μια σημαντική αύξηση του αριθμού των ρατσιστικών επιθέσεων με σωματική βία εναντίον κυρίως υπηκόων τρίτων χωρών. Ένας μεγάλος αριθμός αυτών των επιθέσεων προκάλεσε επικίνδυνα σωματικά τραύματα για τη ζωή των θυμάτων. Πρέπει να σημειωθεί ότι έως το 2013, σχεδόν όλα τα καταγεγραμμένα περιστατικά ρατσιστικών επιθέσεων αφορούσαν ομαδικές επιθέσεις. Ένα στα δύο περιστατικά ρατσιστικής βίας περιλάμβανε τη συμμετοχή μελών εξτρεμιστικών ομάδων, σύμφωνα με την αναφορά των θυμάτων. Συνολικά, έως το 2013, η ρατσιστική βία στην Ελλάδα έβαζε στο στόχαστρό της κυρίως υπηκόους τρίτων χωρών και χαρακτηριζόταν από υψηλά επίπεδα οργάνωσης και σωματικής βίας. Την ίδια στιγμή, η ελληνική κοινωνία επεδείκνυε ξεκάθαρα σημάδια ριζοσπαστικοποίησης, η οποία εκφραζόταν μέσα από τη δημόσια υποστήριξη ακροδεξιών ριζοσπαστικών ιδεών και πράξεων εξτρεμισμού.

Από το 2014, τα χαρακτηριστικά της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα άρχισαν σταδιακά να αλλάζουν. Οι μεταβολές που παρατηρούμε μπορεί να συνδέονται με την ποινική δίωξη της πλειοψηφίας των βουλευτών και της ηγεσίας της Χρυσής Αυγής. Πιο συγκεκριμένα, η ρατσιστική βία έγινε 'ηπιότερη' (η εξύβριση, αντί της βιαιοπραγίας, έγινε η κυρίαρχη μορφή ρατσιστικής βίας στη χώρα), αλλά ταυτόχρονα, έγινε και πιο διάχυτη, καθώς ο συνολικός αριθμός επίσημα καταγεγραμμένων περιστατικών ρατσιστικής βίας κορυφώθηκε το 2015. Επιπλέον, η ρατσιστική βία άρχισε να γίνεται λιγότερο οργανωμένη: ο μικρότερος αριθμός ομαδικών επιθέσεων καταγράφηκε το 2015, ενώ η συμμετοχή μελών εξτρεμιστικών

ομάδων σε πράξεις ρατσιστικής βίας ήταν εξαιρετικά μικρή. Επιπρόσθετα, καταγράφηκε σημαντική αύξηση του αριθμού των ρατσιστικών επιθέσεων με κίνητρο την προκατάληψη ενάντια στο σεξουαλικό προσανατολισμό ή ενάντια στο φύλο των θυμάτων, καθώς και του αριθμού των καταγεγραμμένων ρατσιστικών επιθέσεων εναντίων γυναικών και τρανς ατόμων. Αυτή η αλλαγή στα χαρακτηριστικά, στον τρόπο εκτέλεσης, και στο προφίλ των θυμάτων και των δραστών ρατσιστικών επιθέσεων έθεσε ενώπιον των ελληνικών αρχών μια σημαντική πρόκληση σε σχέση με τη δυνατότητά τους να συλλέγουν και να αναλύουν δεδομένα για την κατανόηση και την αντιμετώπιση του φαινομένου.

Σε γενικές γραμμές, οι ελληνικές κρατικές αρχές παρουσιάζουν μέτρια δυνατότητα συλλογής και ανάλυσης δεδομένων σχετικά με (πιθανολογούμενα) εγκλήματα μίσους και περιστατικά ρατσιστικής βίας. Πιο συγκεκριμένα, η Ελληνική Αστυνομία έχει τη δυνατότητα να παράγει κάποιους βασικούς δείκτες ριζοσπαστικοποίησης, οι οποίοι περιέχονται στο Εργαλείο Παρακολούθησης της Ριζοσπαστικοποίησης που διαμορφώσαμε στα πλαίσια του προγράμματος RAD MONITOR. Αυτοί οι δείκτες τους οποίους μπορεί να παράγει η ΕΛ.ΑΣ. είναι η «Συχνότητα πιθανολογούμενων εγκλημάτων μίσους», το «Μερίδιο πιθανολογούμενων εγκλημάτων μίσους στη βίαιη εγκληματική δραστηριότητα», και το «Μερίδιο πιθανολογούμενων εγκλημάτων μίσους στη συνολική εγκληματική δραστηριότητα». Παρά ταύτα, οι δύο τελευταίοι βασικοί δείκτες δε χρησιμοποιούνται από την Ελληνική Αστυνομία, καθώς το μερίδιο πιθανολογούμενων εγκλημάτων μίσους στη συνολική εγκληματική δραστηριότητα και στη συνολική βίαιη εγκληματική δραστηριότητα είναι στατιστικά ασήμαντο.

Επιπλέον, η Ελληνική Αστυνομία, βάσει των δεδομένων που έχει στη διάθεσή της, έχει τη δυνατότητα να παράγει 2 βασικούς δείκτες σχετικά με την «Αναλογία της κάθε υποκατηγορίας πιθανολογούμενου εγκλήματος μίσους: Αναλογία των διαφορετικών κινήτρων προκατάληψης στο συνολικό αριθμό πιθανολογούμενων εγκλημάτων μίσους και Αναλογία διαφορετικών ειδών βίας στο συνολικό αριθμό πιθανολογούμενων εγκλημάτων μίσους (σωματική/λεκτική).» Τέλος, η Ελληνική Αστυνομία επίσης χρησιμοποιεί δύο επιπλέον δείκτες, οι οποίοι δεν προβλέπονταν από το Εργαλείο Εκτίμησης Κατάστασης: «Αναλογία πιθανολογούμενων εγκλημάτων μίσους που (δεν) έχουν διαλευκανθεί στο σύνολο των πιθανολογούμενων εγκλημάτων μίσους» και «Αριθμός ατόμων που έχουν διωχθεί ποινικά (ανά πιθανολογούμενο κίνητρο προκατάληψης και έτος).»

4.1 Προτάσεις πολιτικής

Η δυνατότητα συλλογής και ανάλυσης δεδομένων της Ελληνικής Αστυνομίας μπορεί να βελτιωθεί με μια σειρά από τρόπους. Πρώτον, η έλλειψη δεδομένων σχετικά με αξιοσημείωτες ακροδεξιές εκδηλώσεις, το βαθμό συμμετοχής σε αυτές, και την εξέλιξή τους προκαλεί έκπληξη. Η Ελληνική Αστυνομία δεν είναι σε θέση να παράγει τους δείκτες «Συνολικός αριθμός αξιοσημείωτων εκδηλώσεων με ακροδεξιά εξτρεμιστική χροιά», «Συμμετοχή σε αξιοσημείωτες εκδηλώσεις με ακροδεξιά εξτρεμιστική χροιά», «Αξιοσημείωτες εκδηλώσεις με ακροδεξιά εξτρεμιστική χροιά ανά είδος», και «Βίαιες συμπεριφορές που εκδηλώθηκαν κατά τη διάρκεια αξιοσημείωτων εκδηλώσεων με ακροδεξιά εξτρεμιστική χροιά», λόγω απουσίας σχετικών δεδομένων. Από αυτή την άποψη, η Ελληνική Αστυνομία θα μπορούσε να προσπαθήσει να αυξήσει τη δυνατότητά της να συλλέγει δεδομένα σχετικά με

ακροδεξιές εκδηλώσεις, καθώς, αρκετά συχνά, τέτοιου είδους εκδηλώσεις γίνονται προπομπός ρατσιστικών επιθέσεων.

Δεύτερον, η Ελληνική Αστυνομία θα μπορούσε να ποσοτικοποιήσει τα διαθέσιμα δεδομένα που σχετίζονται με τα άτομα που έχουν διωχθεί ποινικά για πιθανολογούμενα εγκλήματα μίσους. Προς το παρόν, η Ελληνική Αστυνομία έχει στη διάθεσή της πλούσια ακατέργαστα δεδομένα σχετικά με το δημογραφικό και κοινωνικοοικονομικό προφίλ των φερόμενων ως δραστών εγκλημάτων μίσους, τα οποία μπορούν να φανούν ιδιαίτερα χρήσιμα στις αρχές όταν γίνει η επεξεργασία και η ποσοτικοποίησή τους. Τρίτον, με παρεμφερή τρόπο, μπορούν να εξαχθούν πολύ περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το προφίλ των θυμάτων μέσω της επεξεργασίας και της ποσοτικοποίησης ακατέργαστων δεδομένων.

Τέταρτον, η Ελληνική Αστυνομία θα μπορούσε να υιοθετήσει τέσσερις βασικούς δείκτες «Αναλογίας της κάθε υποκατηγορίας πιθανολογούμενου εγκλήματος μίσους». Αυτοί οι δείκτες έχουν χρησιμοποιηθεί από το ΔΚΠΡΒ, και φαίνονται να είναι ιδιαίτερα χρήσιμοι στην παρατήρηση των τάσεων εγκλημάτων μίσους/ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα: «Μέλη εξτρεμιστικών οργανώσεων στα περιστατικά ρατσιστικής βίας», «Μερίδιο ομαδικών επιθέσεων στο σύνολο των περιστατικών ρατσιστικής βίας ανά έτος», «Αναλογία διαφορετικών βαθμών οργανωμένης βίας στο συνολικό αριθμό των περιστατικών ρατσιστικής βίας», και «Αναλογία διαφορετικών βαθμών βίας στο συνολικό αριθμό των περιστατικών ρατσιστικής βίας». Με άλλα λόγια, η Ελληνική Αστυνομία θα μπορούσε να συγκεντρώσει όσες περισσότερες πληροφορίες γίνεται από τις μαρτυρίες των θυμάτων σχετικά με τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των ρατσιστικών επιθέσεων. Τέλος, η Ελληνική Αστυνομία θα μπορούσε να ξεκινήσει να συλλέγει σε τακτική βάση δεδομένα σχετικά με τη διαδικτυακή ρητορική μίσους. Επί του παρόντος, σχετικά δεδομένα συλλέγονται από την Ελληνική Αστυνομία μόνο σε ad hoc βάση, που σημαίνει ότι δε μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη συνεπή παρατήρηση της διαδικτυακής ρητορικής μίσους.

Το ΔΚΠΡΒ επιδεικνύει υψηλή δυνατότητα συλλογής δεδομένων. Πιο συγκεκριμένα, το ΔΚΠΡΒ είναι σε θέση να παράγει τους βασικούς δείκτες «Συχνότητα περιστατικών ρατσιστικής βίας (ανά διοικητική περιφέρεια και έτος)», «Μέλη εξτρεμιστικών οργανώσεων στα περιστατικά ρατσιστικής βίας», και «Αναλογία της κάθε υποκατηγορίας περιστατικού ρατσιστικής βίας». Συγκεκριμένα για τον τελευταίο δείκτη, το ΔΚΠΡΒ μπορεί να παράγει τους εξής δείκτες: «Αναλογία διαφορετικών κινήτρων προκατάληψης στο συνολικό αριθμό περιστατικών ρατσιστικής βίας», «Αναλογία διαφορετικών ειδών βίας στο συνολικό αριθμό περιστατικών ρατσιστικής βίας», «Μερίδιο ομαδικών επιθέσεων στο σύνολο των περιστατικών ρατσιστικής βίας ανά έτος», και «Αναλογία διαφορετικών βαθμών βίας στο συνολικό αριθμό των περιστατικών ρατσιστικής βίας». Επιπροσθέτως, μπορεί να παράγει τους δείκτες «Αναλογία περιστατικών ρατσιστικής βίας ανάλογα με την ιδιότητα του θύματος ανά έτος», «Ταυτότητα φύλου των δραστών ρατσιστικής βίας ανά έτος», και «Ταυτότητα φύλου των θυμάτων ρατσιστικής βίας ανά έτος». Πράγματι, κάποιοι από αυτούς τους δείκτες δεν προβλέπονταν από το Εργαλείο Εκτίμησης Κατάστασης, και, από αυτή την άποψη, αποτελούν ιδιαίτερα χρήσιμες προσθήκες.

Ωστόσο, η δυνατότητα συλλογής και ανάλυσης του ΔΚΠΡΒ μπορεί να βελτιωθεί με διάφορους τρόπους. Πρώτον, το ΔΚΠΡΒ θα μπορούσε να ποσοτικοποιήσει τα πλούσια δεδομένα που διαθέτει, τα οποία αφορούν τον τρόπο

πραγματοποίησης, τα χαρακτηριστικά, τους δράστες, τα θύματα και τις τοποθεσίες των ρατσιστικών επιθέσεων. Πράγματι, η μεγάλη πλειοψηφία των προαναφερθέντων βασικών δεικτών δεν παράγεται προς το παρόν από το ΔΚΠΡΒ, παρά τη διαθεσιμότητα των σχετικών δεδομένων, διότι έμφαση δίνεται στην παραγωγή αμιγώς ποιοτικών δεδομένων. Τα ποσοτικά δεδομένα έχουν μεγαλύτερο αντίκτυπο στους κρατικούς αξιωματούχους που διαμορφώνουν τις σχετικές πολιτικές. Από αυτή την άποψη, το ΔΚΠΡΒ μπορεί να αυξήσει την επιρροή του μέσω της ποσοτικοποίησης κάποιων από τα δεδομένα του.

Δεύτερον, οι ρατσιστικές επιθέσεις εναντίον θρησκευτικών και εθνοτικών μειονοτήτων στην Ελλάδα μοιάζουν να υποεκπροσωπούνται στα δεδομένα του ΔΚΠΡΒ. Το ΔΚΠΡΒ θα μπορούσε να βελτιώσει τη δυνατότητά του να συλλέγει δεδομένα μέσα σε αυτές τις κοινότητες. Τρίτον, το ΔΚΠΡΒ θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει δεδομένα από έρευνες κοινής γνώμης τα οποία θα λειτουργούν συμπληρωματικά στα δικά του δεδομένα. Πράγματι, τα δεδομένα ερευνών κοινής γνώμης μπορούν να εντοπίσουν οποιαδήποτε στιγμή το βαθμό διείσδυσης ριζοσπαστικών ιδεών και υποστήριξης εξτρεμιστικών πράξεων στην ελληνική κοινωνία, πληροφορία ιδιαίτερα χρήσιμη στη μελέτη των τάσεων ρατσιστικής βίας. Τέλος, το ΔΚΠΡΒ θα μπορούσε να αρχίσει να συλλέγει σε τακτική βάση δεδομένα σχετικά με τη διαδικτυακή ρητορική μίσους. Παρά το γεγονός ότι το φαινόμενο αυτό φαίνεται να βρίσκεται σε έξαρση στην Ελλάδα αυτή τη στιγμή, ούτε το κράτος, αλλά ούτε και η κοινωνία των πολιτών έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθούν τη ρητορική μίσους που εκφράζεται μέσα από το διαδίκτυο.

Η Γενική Γραμματεία Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης επιδεικνύει μέτρια δυνατότητα συλλογής δεδομένων. Πιο συγκεκριμένα, η Γενική Γραμματεία είναι σε θέση να παράγει τους ακόλουθους δείκτες: «Συνολικός αριθμός καταδικασθέντων για εγκλήματα μίσους»· «Συνολικός αριθμός ποινικά διωκόμενων για διάπραξη εγκλημάτων μίσους»· «Μερίδιο των υποθέσεων για τις οποίες έχει ξεκινήσει η ποινική διαδικασία»· και «Μερίδιο των υποθέσεων για τις οποίες έχουν ληφθεί πειθαρχικά μέτρα». Επιπλέον, η Γενική Γραμματεία έχει στη διάθεσή της δεδομένα σχετικά με το δημογραφικό και κοινωνικοοικονομικό προφίλ των ποινικά διωκόμενων και καταδικασθέντων για εγκλήματα μίσους.

Ωστόσο, η Γενική Γραμματεία μπορεί να βελτιώσει τη δυνατότητά της να συλλέγει και να αναλύει δεδομένα με μια σειρά από τρόπους. Προς το παρόν, η μεγαλύτερη πρόκληση που αντιμετωπίζει αφορά στην ικανότητά της να ακολουθεί μια υπόθεση από τη στιγμή της καταγραφής της από την Ελληνική Αστυνομία, μέχρι την εκκίνηση της ποινικής διαδικασίας και την τελεσιδικία της ενώπιον του δικαστηρίου. Έτσι, η Γενική Γραμματεία θα μπορούσε να προσπαθήσει να διασφαλίσει την εγκυρότητα και αξιοπιστία των δεδομένων που συλλέγονται, μέσω της δημιουργίας μιας συγκεκριμένης φόρμας, η οποία θα χρησιμοποιείται από τις αρμόδιες αρχές (δικαστήρια, Ελληνική Αστυνομία) κατά τη συλλογή δεδομένων. Κατά αυτό τον τρόπο, η Γενική Γραμματεία θα είναι σε θέση να συντονίζει τη συλλογή δεδομένων μεταξύ όλων των αρμόδιων αρχών με πιο αποτελεσματικό τρόπο. Από αυτή την άποψη, μπορεί να βοηθηθεί από το νεοσυσταθέν Εθνικό Συμβούλιο κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας και τους περιφερειακούς ειδικούς εισαγγελείς για τα ρατσιστικά εγκλήματα/ρατσιστική βία.

Δεύτερον, σε κάθε περιστατικό το οποίο καταγράφεται από την Ελληνική Αστυνομία θα μπορούσε να δίνεται ένας μοναδικός αριθμός, κάτι που θα δίνει τη

δυνατότητα στη Γενική Γραμματεία να ακολουθεί κάθε υπόθεση σε μεταγενέστερο στάδιο. Τέλος, η Γενική Γραμματεία θα μπορούσε να προσπαθήσει να παράγει τους προαναφερθέντες δείκτες. Αυτοί οι δείκτες δεν παράγονται προς το παρόν από τη Γενική Γραμματεία, παρά τη διαθεσιμότητα των σχετικών δεδομένων και την πιθανή χρησιμότητά τους στην παρατήρηση του φαινομένου.

5. *Τάσεις και αντιμετώπιση της θρησκευτικά υποκινούμενης ριζοσπαστικοποίησης*

Όσον αφορά την ισλαμιστική ριζοσπαστικοποίηση, η Ελλάδα αντιμετωπίζει αυτή τη στιγμή δύο άρρηκτα συνδεδεμένες προκλήσεις, την εξωτερική και την εσωτερική. Η εξωτρική πρόκληση σχετίζεται με τη θέση της χώρας ως σταυροδρόμι μεταξύ της Μέσης Ανατολής και της Ευρώπης. Υπάρχουν αρκετές ενδείξεις που συνηγορούν υπέρ της διαπίστωσης ότι η Ελλάδα έχει χρησιμοποιηθεί από τους τζιχαντιστές ως χώρα διέλευσης από και προς τα πεδία των μαχών στη Μέση Ανατολή. Προς το παρόν όμως, ανώτεροι αξιωματούχοι της ΕΛ.ΑΣ και της υπηρεσίας πληροφοριών, πιστεύουν ότι η ισλαμιστική ριζοσπαστικοποίηση δεν αποτελεί σοβαρή απειλή στην Ελλάδα. Παρομοίως, κανένας από τους εκπροσώπους των ισλαμικών ενώσεων στην Ελλάδα δεν θεωρεί την ισλαμιστική ριζοσπαστικοποίηση ως υπαρκτό ζήτημα στη χώρα. Παρ' όλα αυτά, οι ελληνικές αρχές βρίσκονται αυτή τη στιγμή σε αυξημένη εγρήγορση αφού η χώρα αποτελεί σημείο διέλευσης για τους τζιχαντιστές που μετακινούνται από και προς τη Συρία.

Το επίπεδο απειλής της Ισλαμιστικής ριζοσπαστικοποίησης προς το παρόν θεωρείται 'πολύ χαμηλό' στην Ελλάδα'. Η Ελλάδα δεν ήταν κεντρικός παίκτης στον 'Πόλεμο κατά της Τρομοκρατίας' αφού η χώρα δεν έστειλε στρατεύματα στο Ιράκ, ενώ τα στρατεύματα στο Αφγανιστάν συμμετείχαν κυρίως σε μηχανολογικές και ιατρικές δραστηριότητες καθώς και σε εκπαιδευτικές αποστολές περιορισμένης προβολής και επικινδυνότητας. Επιπλέον, οι μουσουλμάνοι έχουν μια θετική άποψη για την Ελλάδα, δηλαδή ως ενός αρχαίου πολιτισμού που δεν αναμείχθηκε στους αποικιοκρατικούς πολέμους. Επίσης, η Ελλάδα διατηρεί μακροχρόνια καλές σχέσεις με τον Αραβικό κόσμο, τις οποίες είχε αρχίσει να αναπτύσσει στις αρχές της δεκαετίας του 1990.

Οφείλουμε επίσης να αναγνωρίσουμε το γεγονός ότι δεν υπάρχουν μέχρι στιγμής αποδείξεις για την υιοθέτηση και τη διάδοση ριζοσπαστικών (μαχόμενων) ισλαμιστικών ιδεών στην Ελλάδα με τον τρόπο που προαναφέρθηκε. Από αυτή την άποψη, υπάρχουν δύο παράγοντες που θα μπορούσαν να παρεμποδίσουν την εξάπλωση τέτοιων ριζοσπαστικών (μαχόμενων) ιδεών μεταξύ του μουσουλμανικού πληθυσμού στην Ελλάδα. Πρώτον, ο κυρίαρχος και αποφασιστικός ρόλος της Μουσουλμανικής Ένωσης Ελλάδας (ΜΕΕ) όσον αφορά τους μετανάστες μουσουλμάνους, γεγονός που συνεπάγεται ότι κυριαρχούν οι πιο μετριοπαθείς εκδοχές του Ισλάμ. Και δεύτερον, η οργάνωση των κοινοτήτων των μεταναστών με βάση αποκλειστικά τη χώρα καταγωγής τους παρά με θρησκευτικά κριτήρια: αυτό συνεπάγεται ότι η πλειοψηφία των μουσουλμάνων μεταναστών δεν θα επηρεαζόταν από τη δυνητική εγκατάσταση ριζοσπαστών ισλαμιστών στην Ελλάδα. Θα πρέπει να σημειώσουμε, ωστόσο, ότι και οι δύο αυτοί παράγοντες δεν αποτελούν δικαιολογία ώστε να μην παρακολουθούμε στενά το φαινόμενο.

Η Ελλάδα αντιμετωπίζει επίσης και μια εσωτερική πρόκληση αναφορικά με τη θρησκευτικά υποκινούμενη ριζοσπαστικοποίηση που σχετίζεται με το Ισλάμ. Η

συγκέντρωση πληθυσμού νέων ανδρών παράτυπων μεταναστών από μουσουλμανικές χώρες, οι οποίοι δεν είναι επίσημα καταγεγραμμένοι, σε συνδυασμό με τις δυσχερείς συνθήκες διαβίωσής τους και την έλλειψη επίσημων και παρακολουθούμενων χώρων λατρείας, δημιουργούν πρόσφορο έδαφος για την ισλαμιστική ριζοσπαστικοποίηση. Η έρευνα που διενεργήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας έκθεσης υποδεικνύει ότι οι Πακιστανοί, οι Αφγανοί και οι Σομαλοί μετανάστες που παραμένουν προσωρινά στη χώρα και δεν έχουν ενσωματωθεί επαρκώς, είναι περισσότερο επιρρεπείς στη ριζοσπαστικοποίηση. Επιπλέον, οι σαλαφιστές, οι οποίοι τείνουν να επικρίνουν τις άλλες τάσεις και τους πιστούς του Ισλάμ, και οι οποίοι φαίνεται ότι αυξάνονται σε αριθμό, είναι επίσης πιο επιρρεπής στη ριζοσπαστικοποίηση. Συνολικά, οι κοινότητες και/ ή τα άτομα που χρησιμοποιούν το Ισλάμ για πολιτικούς σκοπούς μπορούν να ριζοσπαστικοποιηθούν ευκολότερα.

Η Ελλάδα βρίσκεται γεωγραφικά κοντά σε χώρες που εξάγουν τον ριζοσπαστισμό. Ταυτόχρονα, οι μουσουλμανικές κοινότητες μεταναστών στο εσωτερικό της σταδιακά μεγαλώνουν λόγω των εκτεταμένων συνόρων της χώρας και της ύπαρξης οργανωμένων δικτύων λαθρεμπορίου. Επιπλέον, η χώρα έχει αντιμετωπίσει -τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν- κοινωνικές αναταραχές, οικονομική καθίζηση και αντιμεταναστευτικές τάσεις. Όλες αυτές οι συνθήκες θα μπορούσαν να δημιουργήσουν πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη ή την υιοθέτηση ριζοσπαστικών ιδεών και συμπεριφορών. Μέλη και πρόεδροι συλλόγων μουσουλμάνων υποστηρίζουν ότι οι αστυνομικές επιχειρήσεις, οι διακρίσεις ενάντια σε μουσουλμάνους μετανάστες, η ανεργία των μεταναστών και οι χρόνιες καθυστερήσεις όσον αφορά τη δημιουργία επίσημου τζαμιού και μουσουλμανικού κοιμητηρίου στην Αθήνα, υποδαυλίζουν εμμέσως τη ριζοσπαστικοποίηση της μουσουλμανικής κοινότητας μεταναστών.[5]

Υπάρχουν αρκετοί λόγοι που η Ελλάδα μπορεί να θεωρηθεί από τους Ισλαμιστές ως ελκυστικός στόχος, παρά την έλλειψη συμβολισμού και στρατηγικού ενδιαφέροντος που παρουσιάζει, τα οποία αυτές οι ομάδες επιζητούν. Πράγματι, υπάρχουν ανησυχίες ότι οι ριζοσπαστικές Ισλαμιστικές ομάδες θα μπορούσαν να συμμετάσχουν σε αποστολές ήπιας δράσης και χαμηλής επικινδυνότητας, όπως η στρατολόγηση, η χρηματοδότηση, η προπαγάνδα, η χρηματοδότηση και η εκπαίδευση.[6] Σύμφωνα με άλλες αναφορές άλλωστε, ορισμένα από τα παραπάνω συμβαίνουν ήδη.[7] Στην πραγματικότητα, οι πρόσφατες αστυνομικές επιχειρήσεις αποκάλυψαν μια αυξανόμενη, χαμηλών τόνων και παρασκηνιακή δραστηριότητα μουσουλμάνων τρομοκρατών διεθνούς προέλευσης στην χώρα, η οποία μέχρι στιγμής έχει περιοριστεί στην δημιουργία βάσεων υλικο-τεχνικής βοήθειας και υποστήριξης για επιχειρήσεις στο εξωτερικό. Από αυτήν την άποψη, οι ελληνικές αρχές βρίσκονται σε 'κατάσταση αυξημένης επαγρύπνησης' σε σχέση με την χρήση της χώρας ως προορισμού διέλευσης από και προς τα πεδία μάχης της Μέσης Ανατολής ήδη από τον Σεπτέμβριο του 2014.

Σε αυτό το πλαίσιο, και λαμβάνοντας υπόψη την εξωτερική ισλαμιστική απειλή, η Ελληνική Αστυνομία βρίσκεται σε αυξημένη εγρήγορση και ανταλλάσσει πληροφορίες με τη Βρετανία, τις ΗΠΑ, τη Γαλλία και άλλες χώρες. Από αυτή την

[5] 'Muslim Protests: Linked to Police Crackdowns', *Wikileaks*.
[6] Τον φόβο αυτό είχε εκφράσει ο πρώην πρέσβης των ΗΠΑ στην Ελλάδα, κ. Daniel Speckhard, σε σχετική επιστολή που διέρρευσε το 2009.
[7] Lister, T., & Mantzikos, I., 'Add this to Greece's list of problems: It's an emerging hub for terrorists', *CNN*.

άποψη, τα τελευταία χρόνια οι ελληνικές αρχές έχουν προβεί σε αρκετές συλλήψεις και απελάσεις υπόπτων για ισλαμιστική τρομοκρατία. Ωστόσο, όσον αφορά την εσωτερική ισλαμιστική απειλή, οι ελληνικές αρχές δεν είναι επαρκώς προετοιμασμένες για την παρακολούθηση, την καταπολέμηση και την πρόληψη της ισλαμιστικής ριζοσπαστικοποίησης. Πράγματι, εξακολουθούμε να γνωρίζουμε ελάχιστα για το μέγεθος, τη δημογραφία, το κοινωνικοοικονομικό προφίλ και τα θρησκευτικά χαρακτηριστικά της μουσουλμανικής κοινότητας μεταναστών στην Ελλάδα.

5.1 Προτάσεις πολιτικής

Με βάση τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, απευθύνουμε στις ελληνικές αρχές τις παρακάτω προτάσεις πολιτικής με στόχο την προληπτική αντιμετώπιση της Ισλαμιστικής ριζοσπαστικοποίησης στην χώρα:

1. Εκπρόσωποι τόσο της Ελληνικής Αστυνομίας όσο και των μουσουλμανικών κοινοτήτων στην Ελλάδα έχουν επιβεβαιώσει το υψηλό επίπεδο συνεργασίας μεταξύ τους. Ωστόσο, αυτή η συνεργασία είναι ανεπίσημη και είναι βέβαιο ότι δεν εκτείνεται στο σύνολο των μουσουλμανικών μεταναστευτικών κοινοτήτων. Επομένως, η Ελληνική Αστυνομία και η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών θα πρέπει να επισημοποιήσουν τις σχέσεις τους με τις μουσουλμανικές κοινότητες μέσω της επαγγελματικής συνεργασίας με επιλεγμένους μουσουλμάνους μετανάστες. Αυτό το μέτρο θα βελτιώσει τις δυνατότητες παρακολούθησης που διαθέτουν οι αρχές. Θα επεκτείνει την εμβέλειά τους σε κοινότητες που ήταν μέχρι πρότινος μη προσβάσιμες και θα επισημοποιήσει την συνεργασία μεταξύ των αρχών επιβολής του νόμου και των μουσουλμανικών κοινοτήτων.
2. Τα Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών (ΣΕΜ) έχουν αποδειχθεί αρκετά αποτελεσματικά στην αντιμετώπιση των αναγκών των μεταναστευτικών κοινοτήτων στην Ελλάδα, τουλάχιστον στους δήμους στους οποίους λειτουργούν. Από αυτήν την άποψη αυτή η δομή θα πρέπει, από την μία πλευρά να επεκταθεί σε όλους τους δήμους της χώρας, αλλά και να αντιμετωπίσει επίσης τις ανησυχίες περί ριζοσπαστικοποίησης. Πράγματι, τα Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών φαίνεται να αποτελούν μια σημαντική πλατφόρμα για την βελτίωση της συνεργασίας μεταξύ της ηγεσίας των μεταναστευτικών κοινοτήτων και των τοπικών αρχών, και για την επίλυση παραπόνων που ορισμένες φορές μπορούν να αποτελέσουν πρόσφορο έδαφος για την Ισλαμιστική ριζοσπαστικοποίηση.
3. Τέλος, θα πρέπει να δοθούν κίνητρα νομιμοποίησης στα ανεπίσημα τζαμιά. Όπως προαναφέρθηκε, η σημερινή νομοθεσία προβλέπει τη νομιμοποίηση των άτυπων χώρων λατρείας. Επί του παρόντος, ωστόσο, η μεγάλη πλειοψηφία των άτυπων τζαμιών δεν κάνει χρήση αυτής της δυνατότητας, γεγονός το οποίο είναι ανεκτό από το ελληνικό κράτος. Από αυτήν την άποψη το ελληνικό κράτος, αντί να αδιαφορεί ή να διώκει όσους δεν επιλέγουν τη νομιμοποίηση, θα πρέπει να τους παράσχει κίνητρα νομιμοποίησης.

Παράρτημα Ι – Πίνακες

Όνομα Κατηγοριών
Συγκεκριμένα Ποινικά Αδικήματα
Δράστες Συγκεκριμένων Ποινικών Αδικημάτων
Δραστηριότητες: Εκφάνσεις Εξτρεμισμού και Ριζοσπαστισμού
Δρώντες: Οργανώσεις, Ομάδες, Κινήματα, Άτομα τα οποία εμπλέκονται σε συγκεκριμένες δραστηριότητες
Εξτρεμιστικό περιεχόμενο στο Ίντερνετ (διάδοση, φύση, χρήση, ανάμειξη, στρατολόγηση)
Διείσδυση ριζοσπαστικών ιδεών στην Κοινωνία (ενεργή υποστήριξη και συμφωνία με αντιλήψεις)

Πίνακας 1-- Σύνοψη βασικών κατηγοριών σχετικών με τα εγκλήματα μίσους και τη ρατσιστική βία

Όνομα Βασικών Δεικτών
Συχνότητα (του συγκεκριμένου εγκλήματος)
Μερίδιο στη βίαιη εγκληματική δραστηριότητα
Μερίδιο στη συνολική εγκληματική δραστηριότητα
Αναλογία της κάθε υποκατηγορίας του συγκεκριμένου εγκλήματος
Συνολικός αριθμός αξιοσημείωτων εκδηλώσεων
Συμμετοχή
Αξιοσημείωτες εκδηλώσεις ανά είδος
Βίαιες συμπεριφορές που εκδηλώθηκαν κατά τη διάρκεια αξιοσημείωτων εκδηλώσεων
Μέλη ή υποστηρικτές εξτρεμιστικών οργανώσεων
Συμφωνία με εξτρεμιστικές πράξεις
Συμφωνία με ριζοσπαστικές ιδέες

Πίνακας 2 -- Σύνοψη των βασικών δεικτών σχετικών με τα εγκλήματα μίσους και τη ρατσιστική βία

Παράρτημα ΙΙ

Συντελεστές και μετρήσιμοι δείκτες που δύνανται να εφαρμοστούν στο ελληνικό πλαίσιο για την παρακολούθηση της Ισλαμιστικής ριζοσπαστικοποίησης

Συμπεριφορές/πράξεις	Γνωστικοί δείκτες (στάσεις, απόψεις, πεποιθήσεις)	Συντελεστές περιβάλλοντος / πρότερες εμπειρίες/ παράγοντες ενεργοποίησης
ΜΙΚΡΟ-ΕΠΙΠΕΔΟ (ΑΤΟΜΟ)		
Προτεινόμενοι δείκτες - 'διακοπή σχέσεων με το οικογενειακό και το φιλικό περιβάλλον – κοινωνική απόσυρση' σε συνδυασμό με 'αναζήτηση ή σύναψη σχέσεων με χαρισματικό άτομο ή πνευματικό σύμβουλο' (Σημείωση: δεν μπορεί να εφαρμοστεί στους χριστιανούς προσήλυτους στο Ισλάμ) - 'συμμετοχή σε συλλαλητήρια που προβάλλουν εξτρεμιστικούς στόχους' (Σημείωση: οι 'εξτρεμιστικοί στόχοι' πρέπει να προσδιορίζονται και να απαριθμούνται εκ των προτέρων) - 'ταξίδια σε χώρες υψηλού κινδύνου ή σε εμπόλεμες ζώνες' (Σημείωση: οι 'χώρες υψηλού κινδύνου' πρέπει να προσδιορίζονται και να απαριθμούνται με προσοχή. Ο δείκτης πρέπει να χρησιμοποιείται και πάντοτε σε συνδυασμό με άλλους υποδηλωτικούς δείκτες ή δείκτες τύπου 'προειδοποιητικής ένδειξης') - 'λήψη εκπαίδευσης μάχης ή στρατιωτικής εκπαίδευσης' (Σημείωση: ο δείκτης πρέπει να χρησιμοποιείται με προσοχή καθώς η εκπαίδευση μάχης και η στρατιωτική εκπαίδευση είναι υποχρεωτικές ή αποτελούν πολιτισμική παράδοση σε ορισμένες χώρες/περιοχές)	**Προτεινόμενοι δείκτες** - 'ανοιχτή έκφραση παραπόνων' (Σημείωση: στην γλώσσα τους και στο εσωτερικό των κοινοτήτων τους. Συνεπώς, η στενή συνεργασία μεταξύ των αρχών και των κοινοτήτων είναι κεντρικής σημασίας για την παρακολούθηση αυτής της συμπεριφοράς) - 'έκφραση μιας διχαστικής κοσμοθεωρίας' (Σημείωση: η στενή συνεργασία με τις αρχές και τις κοινότητες είναι κεντρικής σημασία για την παρακολούθηση αυτής της συμπεριφοράς)	**Προτεινόμενοι δείκτες** - 'ψυχολογικά προβλήματα' (Σημείωση: κυρίως Διαταραχή Μετα-Τραυματικού Στρες) - 'ιστορικό βίας' (Σημείωση: ο όρος 'βία' πρέπει να προσδιοριστεί) - 'εμπειρία φυλάκισης' (Σημείωση: ο δείκτης πρέπει να χρησιμοποιείται με προσοχή αφού η διοικητική κράτηση των αιτούντων άσυλο είναι ιδιαιτέρως διαδεδομένη στην Ελλάδα) - 'οικονομικά προβλήματα' (Σημείωση: να χρησιμοποιείται με προσοχή και να λαμβάνεται υπόψη η παρούσα οικονομική κρίση στην Ελλάδα) - 'εκπαιδευτική και εργασιακή' (Σημείωση: να χρησιμοποιείται με προσοχή και να λαμβάνεται υπόψη η οικονομική κατάσταση στην Ελλάδα) - 'οικογενειακά προβλήματα' (Σημείωση: να λαμβάνεται υπόψη ο ρόλος της διευρυμένης οικογένειας στη Μέση Ανατολή στο να ανακόψει μια πιθανή ριζοσπαστικοποίηση

Προειδοποιητικές ενδείξεις	Προειδοποιητικές ενδείξεις	Γεγονότα ενεργοποίησης
- ‘επαφές με ριζοσπαστικοποιημένες ομάδες τοπικά ή στο εξωτερικό’ (Σημείωση: οι ‘ριζοσπαστικές ομάδες’ πρέπει να προσδιορίζονται και να απαριθμούνται προσεχτικά) - ‘κατοχή ή διάδοση εξτρεμιστικής βιβλιογραφίας, λοιπών εφοδίων και διαδικτυακού υλικού’ (Σημείωση: θα πρέπει να προσδιορίζεται προσεκτικά τι αποτελεί ‘εξτρεμιστική’ βιβλιογραφία και λοιπά εφόδια)	- ‘ανοιχτή έκφραση υποστήριξης τρομοκρατικών οργανώσεων και σκοπών’ (Σημείωση: οι ‘τρομοκρατικές οργανώσεις’ να προσδιορίζονται/απαριθμούνται προσεχτικά) - ‘ανοιχτή έκφραση ορισμένων συμπεριφορών που υποστηρίζουν την βία, ή στρέφονται εναντίον ενός εκπεφρασμένου στόχου εκδίκησης ή υιοθετούν ρητορική θανάτου’	- ‘προσωπικό τραύμα ή γεγονός κρίσης’ - ‘θυματοποίηση ή εμπειρία συγκρούσεων’ - ‘πρόσληψη των διεθνών και τοπικών γεγονότων’
ΜΕΣΟ-ΕΠΙΠΕΔΟ (ΟΜΑΔΑ, ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ)		
Προτεινόμενοι δείκτες	**Προτεινόμενοι δείκτες**	**Προτεινόμενοι δείκτες**
- ‘περιστατικά που τα μέλη της κοινότητας προβαίνουν σε μέτρα ασφάλειας, μυστικότητας και άλλες τελετουργικές ή ύποπτες ομαδικές δραστηριότητες’ (Σημείωση: τέτοιου τύπου περιστατικά δεν έχουν παρατηρηθεί στην Ελλάδα) - ‘ξένοι θρησκευτικοί απεσταλμένοι στην κοινότητα’ (Σημείωση: αυτός ο δείκτης δεν υποδηλώνει κάτι από μόνος του. Πρέπει να συνδυάζεται με πληροφορίες σχετικά με το προφίλ των ξένων θρησκευτικών απεσταλμένων) - ‘δραστηριότητες νέων ή άγνωστων οργανισμών και ιδρυμάτων’ (Σημείωση: ο δείκτης πρέπει α χρησιμοποιείται με προσοχή – μόνο οι οργανώσεις που δεν προβαίνουν σε νομιμοποίηση ενώ τους δίνεται η ευκαιρία, χρήζουν παρακολούθησης) - ‘διάδοση αφηγημάτων που αποθεώνουν την βία από τους ηγέτες’ - ‘παροχή εκπαίδευσης μάχης και στρατιωτικής εκπαίδευσης’ - ‘μέλη της κοινότητας που έχουν	- ‘περιστατικά έκφρασης έλλειψης σεβασμού για τις (κοσμικές) αρχές από μέλη της κοινότητας’ (Σημείωση: τέτοια τύπου περιστατικά έχουν παρατηρηθεί στην Δυτική Θράκη σε σχέση με την εθνοτική ριζοσπαστικοποίηση. Θεωρείται ότι ο δείκτης μπορεί να είναι αποτελεσματικός και για τις περιπτώσεις Ισλαμιστικής ριζοσπαστικοποίησης) - ‘λόγος μίσους από τους ηγέτες της κοινότητας/ομάδας’	- ‘έλλειψη εμπιστοσύνης στους δημόσιους θεσμούς’ - ‘αποκλεισμός από τις πολιτικές διαδικασίες’ - ‘διακρίσεις σε βάρος των μεταναστευτικών κοινοτήτων’ - ‘ανάδυση ισχυρής ριζοσπαστικής ή συντηρητικής μουσουλμανικής ηγεσίας’ (Σημείωση: προτείνεται αντί του δείκτη ‘έλλειψης ισχυρής μετριοπαθούς μουσουλμανικής ηγεσίας’)

επαφές ή υποστηρίζουν διερχόμενους ξένους μαχητές’		
		Γεγονότα ενεργοποίησης - ‘κοινωνικές, θρησκευτικές και εθνοτικές συγκρούσεις και εντάσεις’